

Vasilache, a román vásári kesztyűs bábjáték hőse

BONCZIDAI DEZSŐ

A Vitéz László-bábfigura alakulástörténetében a bábos dinasztiák markáns jelenléte, az állandóság megteremtése meghatározó tényezők.¹ A Vasilache bábhős alakulástörténetében a többgenerációs bábos dinasztiák letelepedése nem volt jellemző gyakorlat, és a színházi emlékezetben is szórványos adatok őrződtek meg. Tanulmányomban a román vásári kesztyűs bábjáték hősének alakulástörténetét, a Vasilache- és a Karagöz-játékok kapcsolatát, Vasilache megjelenését a vásárokon és turnékon, valamint a rendszerváltás utáni Vasilache és Mărioara-előadásokat tárgyalom.

A Vasilache bábfigura alakulástörténete

A román vásári bábjáték a bábok játékból alakult ki és szakadt le a 19. század közepétől. A bábok játéka (Jocul păpușilor) a 17. században önálló szakrális játékként létezett, a fennmaradt leírásokból a kutatók azt a következtetést vonták le,² hogy a későbbiekben olvadt össze a betlehemes játék egyik típusával, amelyet Vicleimnak vagy Heródes-játéknak neveztek.

A román nyelvterületen a Heródes-játékot jellemzően élő szereplők adták elő, és ezt követte a világi témát reprezentáló bábok játéka. A folklórkutatók munkájának köszönhetően néhány szöveggönyv vagy szöveggönyv-töredék megőrződött a bábok játékról. Ezek közül az első román nyelvű szövegváltozat G. Dem. Teodorescu gyűjtésében

jelent meg, amelyre a román bábszakirodalom a havasalföldi változatként hivatkozik. A szerző a bábok játékát *Poesii populare române* (A románok népi versei) című kötetében publikálta 1885-ben. A bábok játéka után zárójelben megjegyezte, hogy az általa közölt szöveg egy bukaresti változat, a közlők Nae Roman szakács és Șerban Mușat volt tűzér, a lejegyzés pontos időpontja pedig 1884. december 27.³

A bábok játékanak lejegyzése előtt a szerző röviden bemutatta a bábos ládát, amely belülről Heródes palotáját és a város piacterét ábrázolja, közepén Heródes látható a trónon, a jobb és a bal oldalán pedig egy-egy őr áll. A bábok játéknál nem sorolta fel a darab szereplőit, viszont megjegyezte, hogy a bábok társadalmi típusokat képviselnek. Teodorescu ugyanitt közölte két betlehemes játék szövegét is, az első változat ugyanazoktól a közlőktől származott, mint a bábok játéka, csak havasalföldi változat megjelöléssel.

A szereplők felsorolásánál a Pojăca (Paița) figuráját a következőképp jellemezte: Arlecchino jelmezt visel, különböző színű foltokból varrt ruházatot, a fején kúp alakú süveget hord, amelynek végén nyúl- vagy rókafarok lóg. Az Öregember (Moșul) a szemén maszkot, hosszú szakállt, kifordított bundát és kucsmát visel, a hátán púp, és a Pojăcához hasonlóan a komikus szerepkört tölti be. A betlehemes játékban a Pojăca és az Öregember nem jelenik meg, feltételezhető, hogy a leírás a bábok játéka vonatkozik.⁴ A betlehemes csoportban a bábos ládát két férfi

¹ Vö. BONCZIDAI Dezső, „Mérföldkövek a Vitéz László-bábfigura alakulástörténetében”, *Theatron* 15, 3. sz. (2021): 102–116.

² NOVÁK Ildikó, „Az idő lenyomata: A román népi bábjáték hőse, Vasilache”, *Art Limes* 17, 2. sz. (2014): 79–95, 81.

³ Gheorghe DEM. TEODORESCU, *Poesii populare române* (București: Tipografia Modern Gregorie Luis, 1885), 120.

⁴ Uo., 102.

vitte, a bábokat egy fonott kosárban a bábos. Anca Doina Ciobotaru szerint a Pojăca, az Öregember és az Öregasszony (Baba) maszkos szereplők.⁵

A Teodorescu által lejegyzett bábok játéka János bácsi (Moșiŭ Ionică), a Betlehemes öreg és a Pojăca dialógusával kezdődik. A rövid felvezetés tartalmazza a játék egyik lényeges momentumát: János bácsi megkéri a többi szereplőt, hogy kérdezzék meg a közönséget, hogy milyen formában játsszák a bábok játékát, „függönnyel vagy anélkül”.⁶ A szöveggönyv alapján ez a feladatkör a Pojăcára hárul, aki a nézőkkel konzultálva azt válaszolja, hogy „függönnyel”.⁷ Anca Doina Ciobotaru a Pojăca és az Öregember karakterének dramaturgiai funkcióját a jelenetek egymásba szövésében jelölte meg.⁸

A bábok játékának szereplői megjelenési sorrendben: János bácsi (Moșiŭ Ionică), a Betlehemes öreg (Moșiulŭ Vicleimulŭ), a Pojăca (Paiăța), a Joghurtos (Iaurgiulŭ), János bácsi lánya (Féta lui moșiŭ), a Boza árus (Bragagiulŭ), Marița asszony (Cocóna Marița), Pasmasky (Pasmasky), a Vadász (Vênătorulŭ), a Medvetáncoltató a medvével (Ursarulŭcu ursóica), a Zsidó (Ovreiulŭ), a Török (Turculŭ), a Moszkvai (Muscalulŭ), a Pap (Popa), a Tanító (Dascălulŭ), a Sírásó (Stanŭ) és a Vénasszony (Baba).⁹

A Pojăca, a Betlehemes öreg és az Öregember (azaz János bácsi) dialógusa után a bábok játéka további nyolc jelenetre tagolódik. Az olyan szereplők, mint a Török, a Boza árus, a Zsidó és a Moszkvai beemelése a multikulturalitás problémakörét nyomatékosítja. Az együtt élő nemzetiségek viszonyát a

textusban a humor és az irónia segítségével ábrázolják.¹⁰

Teodorescu a szövegen és néhány lényeges információn kívül nem tárgyalta a bábok játékának hagyományát. A szöveggönyvben viszont lábjegyzet formájában közölte a megértéshez szükséges adatokat, amelyeknek nagyobb része a szövegben előforduló ismeretlen kifejezésekre, helyi utalásokra vonatkozik. A Moszkvai és a Török jeleneténél az utóbbi szereplő után lábjegyzetben olvashatjuk, hogy a bábok játékában a török és az orosz szereplő beemelése utalást tettek a török–oroszlaborúra, és mindig az oroszokat hozták ki győztesnek. A Pojăca figurája a Török megölése után ezt közvetlenül így fogalmazza meg: „Ilyenek a törökök, bojáruram, / pusztán az oroszoktól való félelmükben meghalnak.”¹¹

A Teodor T. Burada etnográfus és folklorista *Istoria teatrului în Moldova (A színház története Moldvában)* című könyvében közölt bábok játéka részletesebben mutatja be a szóban forgó hagyományt. A Teodorescu által publikált játéktól eltérően ebben a változatban Vasilache alakja jelenik meg, és teljesen más szerepkört tölt be, mint a Pojăca. Burada 1915-ben megjelent közlésére a román bábszakirodalom a moldvai változatként hivatkozik. (A lejegyzés időpontjáról Burada annyit állapított meg, hogy harminckét évvel ezelőtt hallotta Ioan Hangan bábos csapatának közvetítésével Jászvásáron.) A szerző véleménye szerint a népi játékformában a Heródes-játék képviseli a vallásos részt, a bábokkal előadott játék pedig kezdetleges színházi formaként a profán tartalmakat közvetíti. A bábok játékának néhány jelenete különböző régi hagyományokat, kisebb helyi botrányokat ábrázol, emellett nevetségessé teszi a társadalmi morált.¹²

⁵ Anca Doina CIOBOTARU, *Personaje, cupluri și povești...cu sfori* (Iași: Artes, 2009), 153.

⁶ DEM. TEODORESCU, *Poesii...*, 120.

⁷ Uo., 102.

⁸ Anca Doina CIOBOTARU, „Az animációs színház – mágia és művészet között”, ford. NOVÁK Ildikó, *Art Limes* 18, 1. sz. (2015): 31–35, 33.

⁹ DEM. TEODORESCU, *Poesii...*, 120–132.

¹⁰ CIOBOTARU, „Az animációs...”, 32.

¹¹ DEM. TEODORESCU, *Poesii...*, 129.

¹² Teodor T. BURADA, *Istoria Teatrului în Moldova* (Iași: Editura Minerva, 1915), 33.

A török–orosz viszálykodás emlékét beemelték a bábok játékába, hasonlóan a Teodorescu által közölt változatban megismert ábrázolási módhoz. A két változat közötti lényeges különbség, hogy a moldvaiban nem jelenik meg a Pap. A havasalföldi változatban a Pap és a Tanító dialógusára jellemző szatirikus hangvételt a gyűjtés helyszíne is befolyásolta.

A bábok játékának leírása előtt Burada bemutatja az előadásban használt bábokat és az előadás játéktereként funkcionáló bábos ládát. A bábokat fából faragták, különböző arckifejezéseket reprezentálnak, a szereplők foltokból készített ruhákat viselnek. A bábos láda hosszúsága általában 80–90 centiméter, a szélessége 50 centiméter, a magassága szintén 50 centiméter. Kívül és belül színes papírral vonták be, az alját nyúlőr szőnyeggel öltöztették be. A láda elején két üvegablak, a közöttük található nyíláson keresztül beszélnek a bábok, és a belsejében két gyertya ég. Az előadás előtt a bábos a ládát két székre helyezi, és a láda mögé ülve adja elő a bábok játékát.¹³ **(KÉP A)**

Burada lejegyzése szerint a bábost mindig egy hegedűs kísérte, aki a zenét szolgáltatta. A bábosok az utcán sétálva kikiáltó szöveget mondtak: „Bábok! Bábok!”, majd „Bábok, bábok! Huszvárosi bábok / Akkora fejjel, mint egy merítőkanál”, vagy „Francia bábok / Addig bámuld, amíg látod!”¹⁴ Amikor egy magánházhhoz invitálást kaptak, a bábos megkérdezte a közönséget, hogy hogyan játszanak a bábok: „az utcán vagy a járdán”, és „egyenesen vagy körbe-körbe, függönnyel vagy anélkül?”¹⁵ A szerző magyarázata szerint a kérdések arra vonatkoztak, hogy a bábok játéka során illedelmesen vagy trágár, obszcén szavak használatával fogalmazzanak.

A moldvai bábok játékában tizenhét szereplő jelenik meg: egy juhász (un cioban), egy juh (o oaie), egy cigány medvetáncoltató (un țigan cu dairaua și cu un urs), a cigány Vasilache (Vasilache țiganul), Ilenuța, a leány (Fata Ilenuța), Ciubăroaiei leánya (Fata Ciubăroaiei), Gacița, Vasilache asszonya (Gacița, femeia lui Vasilache țiganul), egy gyászhuszár (un cioclu), egy török (un turc), egy kozák (un cazac), egy kántortanító (un dascăl de la biserică), Leiba Badragan, a zsidó kereskedő (jupănul Leiba Badragan), egy ördög (un drac), egy koldus (un calic), egy egér (un șoarec), egy macska (o mîță) és Napoleon Bonaparte.¹⁶

Teodorescu változatával összehasonlítva a szereplők között találunk néhány átfedést (a medvetáncoltató, a zsidó, a török, a tanító), többségében viszont olyan szereplőket, akik a havasalföldi változatban nem jelennek meg (a juhász, a juh, a cigány medvetáncoltató, a cigány Vasilache, Ilenuța, Ciubăroaiei lánya, Gacița, a kozák, az ördög, a koldus, az egér, a macska és Napóleon Bonaparte).

A moldvai változat a juhász énekével kezdődik, ezt követi a cigány medvetáncoltató megjelenése és a medvetáncoltatás momentuma. Utána megjelenik Vasilache és elküldi a cigány medvetáncoltatót: „Én vagyok a cigány Vasilache, / Aki átugrotta a kerítést / És megette a pulykát.”¹⁷ A rövid bemutatkozás után keresni kezdi Ilenuțát, aki meg is jelenik. A szerző nem rögzítette Vasilache és Ilenuța párbeszédét, a szereplők közötti dialógusról csak annyit tudunk, hogy humoros és féktelen stílus jellemezte. Utána táncolni kezdenek, majd megjelenik a Ciubăroaiei lánya, aki szintén csatlakozik. Vasilache éneke következik: „A kettő között / Nem esik az eső, / Nem esik, nem havazik, / De eggyel / Mindig!”¹⁸

¹³ Uo., 33.

¹⁴ Uo., 34.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo., 35.

¹⁷ Uo., 37.

¹⁸ Uo., 38.

Ebben a változatban a szereplők énekének szövegét és az ének kottáját szisztematikusan lejegyezték, a Teodorescu nevéhez köthető bábozók játékában viszont kizárólag az énekek szövege található meg (a Joghurtos, a Boza árus, a Medvetáncoltató, a Zsidó, a Pap és a Tanító éneke). Vasilache éneke után megjelenik Gacița, a kisbabájával a karján. Gacița elkezdi keresni a férjét, majd visszajön vele és a két asszonnal, akiket a kávéházban talált meg. Az asszony elkezdi ütni Vasilachét és a két asszonyt, majd segítségül hívja a gyászhuszárt, hogy megbüntessék Vasilachét. A gyászhuszár lapáttal ütni kezdi Vasilachét, a jelenet zárásaként pedig elküldi az összes szereplőt a válással foglalkozó egyházi bíróságra.

Énekelve megjelenik a török, utána a kozák, aki lefejezi a törököt. A kozák a kántortanítót hívja, hogy temessék el a törököt. A kántortanító egy parodisztikus cigány gyászszertartást tart, majd a gyászhuszárral közösen elvégzi a temetést. Megérkezik Leiba Badragan, önfeledten táncol és énekel, a gyászhuszár csípős megjegyzést tesz a zsidóra, majd az ördögről énekel. Az ének után az ördög elragadja a zsidót, és megérkezik a koldus. Egy egér bújjik elő, az éneket követően megjelenik a macska és elkapja. A bábozók játéka Napoleon Bonaparte jelenetével végződik, Burada a karakter beemelését politikai hatásként definiálja, mert a rövid jelenet magába sűríti a román népi szemléletet a nagy hódítóról.¹⁹ Napoleon Bonaparte indulója jelképesen a jó részt (Bunăparte) képviselte, reprezentálva a román nép körében élő képzetet. Napoleon Bonapartét a felszabadító, a megmentő szerepével ruházták fel, aki a román vidékre is elhozhatja az igazságosabb társadalmi rendet.²⁰

¹⁹ Uo., 33.

²⁰ Cristian PEPINO, coord., *Teatrul de Animație în România* (București: Teatrul de Animație Țăndărică, 2018), 6

A moldvai változatot karácsony első napjától a nagybőjt időszakáig játszották, kizárólag éjszaka. A szerző megemlítette Vasile Drăgant és Ilie Păpușarul, akik a helyi öregek elmondása szerint Jászvásár legfontosabb bábozói voltak.²¹ A román bábszakirodalom szerint az 1800-as éveket követően ők ketten voltak az első ismert bábjátékosok. Sőt Mihai Crișan kutatásai alapján feltételezik, hogy a román népi bábhős a Vasilache nevet is Vasile Drăgan után kapta. Moldvában a Vasile kicsinyítő alakja a Vasilache (vagy Lache), s ebből eredhet az elnevezés.²² A román népi bábhős nevének etimológiáját illetően azonban a bábszakirodalomban nincs egyetértés. Daniel Stanciu úgy véli, egyébként szintén Mihai Crișanra hivatkozva, hogy az addig Pojácaként ismert bábszereplő a Vasilache nevet Jászvásár híres, Vasilache Țiganul (Cigány Vasilache) nevezetű bábjátékosáról kapta.

A figura nevének eredetét magyarázó elméletekben fogalmi összemosódás tapasztalható. Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy Mihai Crișan²³ kutatásai szerint az első írásos emlék a román vásári bábjátékról 1715-re datálható. A játék főhősét még Pojácának, a partnerét Gacițanak nevezték.²⁴ Ugyanebben az évben Anton-Maria del Chiaro asszisztált egy maszkokkal játszott előadáson, amelyet Moldovában, egy bojár házában ad-

²¹ T. BURADA, *Istoria...*, 33.

²² PEPINOM coord., *Teatrul...*, 10.

²³ Mihai Crișan: rendező, dramaturg, fordító, kritikus, scenográfus, publicista. A román népi bábhagyományok ápolásában kiemelkedő szerepe volt, számos hazai és nemzetközi turnét és egy emlékezetes hazai fesztivált szervezett a román népi bábjátékosok számára. Cristian PEPINO, coord., „Personalități”, *Dicționarul teatrului de animație, păpuși și marionete din România*, hozzáférés: 2020.11.15. <https://www.teatrultandarica.ro/personalitati-c/>

²⁴ Uo.

tak elő.²⁵ A történeti emlékeket elemezve Cristian Pepino megállapítja, hogy néhány kutató azt az elszármított következtetést vonta le, hogy ezek voltak az első tanúbizonyosságok. Pepino szerint sokkal inkább maszkos előadásoknak tekinthetőek – amelyekben felismerhetőek a népi játékok szereplői –, mint bábjátéknak.²⁶ Crișan megállapítása feltételezhetően elősegítette a fogalmi összemosódást, mert Teodorescu szövegében a Pojăca maszkos élősereplő, Burada változatában pedig már bábfigura. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy a Vasilache bábfigura egy bábosról kapta a nevét, viszont a karakterjegyeiben – közönséggel való kapcsolattartás, szabadszájúság – megőrizte a Pojăca jellemvonásait. Továbbá Daniel Stanciu szerint a Pojăca elnevezésre – az olasz „pagliaccio” kifejezés formai átvétele révén – hatással lehetett az itáliai tradíció.²⁷

Burada írásában kiemelte, hogy Jászvásáron 1864-ben betiltották a Heródes-játékokat, így másfél évtizedig tiltott volt a bábok játéka, és az indoklásban a közösség erkölcsi védelmét emelték ki.²⁸ 1879-ben Ion Hangan, népi bábjátékos és több állampolgár, köztük a nagy mesemondó, Ion Creangăval kezdeményezésére újra engedélyezték a bábok játékát. Később ismét betiltották ugyanazzal az indoklással, majd a szerző visszaemlékezése szerint saját személyes közbenjárásának köszönhetően 1897-ben újra engedélyezték. Bukarestben 1865-ben hoztak a jászvásári intézkedéssel azonos tiltó rendeletet, amely a közösségből tiltakozást váltott ki. Petíciójuknak köszönhetően még ugyanabban az évben újra engedélyezték, szigorú szabályokhoz kötve, a bábok játékát. A szabályok több aspektust érintettek: a bá-

bok nem viselhettek katonaruhát, nem hasonlíthattak élő személyekre, s elvárásként fogalmazták meg, hogy jellegtelenek legyenek. A kormányt vagy bizonyos személyeket illetően nem használhattak kétértelmű kifejezéseket. Sem a vallási, sem a világi témájú énekek szövege nem tartalmazhatott trágár, obszcén szavakat. A bábos csoportok a házról házra való sétálás közben az út szélén kellett menjenek.

Letiția Gîță kutatásának köszönhetően a romániai tiltó rendelkezésekről viszonylag sok információval rendelkezünk. Az 1864-ben foganatosított jászvásári tiltó határozatot a román színháztörténész is tárgyalta, kiegészítve néhány bukaresti játékgengedéllyel. Gîță véleménye szerint a 19. század végére a bábok játéka elveszítette harcias szellemiségét. A sorozatos tiltó intézkedések, a cenzúra, a bábos csoportok permanens ellenőrzése maga után vonta, hogy a játék szatirikus volta egyre halványult. A népi bábjátékosok a Heródes-játékok keretei között a bábok játéka hagyományát kizárólag szigorú szabályok betartása mellett ápolhatták, tekintve, hogy jellemzően falusi emberek házában vagy a külvárosban adták elő. Szatirikus jelenetsora a kor szociális valóságát reprezentálta, feltételezhető, hogy népszerűségének titka is ebben rejlett. Letiția Gîță egy rendkívüli eljárással példázta a közösség összetartó erejét a hagyományok megővésének érdekében: a fennmaradt dokumentumok egy részében nem csak engedélyt kértek a bábosok, hogy karácsony tájkán előadhas-sák bábjátékukat, hanem engedélykérésüket kiegészítették a jóállást vállaló személyek megnevezésével is.²⁹

Anca Doina Ciobotaru összehasonlította a fent említett két változatot és azt a következtetést vonta le, hogy a moldvai bábok játéka laza szerkezetű, szórakoztató előadást

²⁵ PEPINO, coord., *Teatrul...*, 6.

²⁶ Uo., 6.

²⁷ DANIEL STANCIU, *Ipostaze ale teatrului tradițional de la rit la divertisment* (București: UNACT PRESS, 2007), 257.

²⁸ T. BURADA, *Istoria...*, 45–46.

²⁹ LETIȚIA GÎȚĂ, *Teatrul de păpuși românesc* (București: Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, 1963), 12.

mutat. A havasalföldi változat egységesebb, a jelenetek önmagukban is értelmezhetők.³⁰ Lényeges kiemelni azonban, hogy a moldvai változat töredékes, számos jelenetnél a közreadó leírása olvasható.

Dimitrie C. Ollănescu a *Teatrul la români* (*Színház a románoknál*) című könyvét 1981-ben adták ki újra, eredeti megjelenése a 19. század végére datálható (1897–1898). Ebben a szerző közölt egy szövegtöredéket a bábok játékaról, és a játéktér megnevezésnél a „chivotot” használta. A bábos láda bemutatása azonos az előző két változatban tárgyalt játéktérrel,³¹ a szereplők és a cselekmény váza pedig minimális eltérésekkel megegyezik a Teodorescu gyűjtötte változattal.

A bábok játékanak szereplői: a Pojăca (Paița), a Betlehemes öreg (Moșul Vicleiului), János bácsi (Moș Ionică), a Joghurtos (Iarugiul), János bácsi lánya (Fata lui Moș Ionică), a Boza árus (Bragagiul), Marița (Cocoana Marița), Paznache (Paznache) Nae Ghindă, vadász (Nae Ghindă vânătorul), a Medvetáncoltató (Ursarul), a Török (Turcul), a Moszkvai (Muscalul), Stan, a sírásó (Stan Lopătarul), Ilincuța, vénasszony (Baba Ilincuța).³² Ebben a változatban a bábok játékát a Pojăca egy hosszabb monológgal kezdi, amelyben megkéri a nézőket, hogy ha nem tetszett az előadás, akkor se dobják ki vagy utasítsák el őket, „mert nem csak a bábok hibásak, hogy a világ sem hibátlan.”³³ Az előadást János bácsi és Ilincuța vénasszony zárják. Teodorescu változatához hasonlóan ők ketten a közönség irányába történő kiszólással a bábosok fizetségét szorgalmazzák.

A Teodorescu, Burada és Ollănescu által publikált változatok a 19. századi játéktípust örökítették meg, H. H. Stahl és Constantin

Brăilou, illetve Mihail Vulpescu pedig a 20. századi játékot rögzítette.

Stahl és Brăilou 1936-ban a *Sociologie românească* (*Román szociológia*) folyóiratban publikáltak három zsilvásárhelyi bábok játéka-változatot, amelyeket 1932. december 26–29. között rögzítettek egy magánházban, majd a közlés során néhány helyen változtattak az előadások szerkezetén. A zsilvásárhelyi Heródes-játék három részből tevődött össze: a bábok játéka, a tulajdonképpeni Heródes-játék és a befejező rész. Az előadás játéktérének megnevezésére többféle kifejezést használtak: templomocska vagy láda (bisericuța sau ladă), Betlehemes vagy Betlehemes láda (viclei sau ladă de viclei), a bábok bálterme vagy templom (balul păpușilor sau biserici).³⁴

Az első és a harmadik változatban a következő szereplők köré szerveződik a bábok játéka: Ițic Sloim, a bál házigazdája (Ițic Sloim, stăpânul balului, a harmadik változatban kizárólag a bál házigazdája elnevezést használták), A bál szolgálati felelőse (Omul de serviciu al balului), a Török (Turcul), a Pap (Popa), István (Ișvan), a Juhász (ciobanul), és a Juh (Oaia). A második változat kiegészült a Piskótás, akit szövegben Țenea névvel illeltek (Pandișpan, în text: Țenea) és a Második juhász (Ciobanul II) szereplőkkel.³⁵

A zsilvásárhelyi változatokba nem emeltek be a Pojăca vagy Vasilache karakterét, és a női szereplők is hiányoznak. A drámai konfliktus a szereplők üzleti érdekeiből fakad: a Török kifogásolja a maszkabál magas belépő díját. A bál házigazdája lefejezi a Törököt, ezután hívják a Papot. Közös vonás mindhárom változatban, hogy a Pap kéri a fizetségét. A temetés után a sírásók jelenete következik, a bábok játékában ezt a momentumot is a honorárium kérésére élezik ki. A

³⁰ CIOBOTARU, „Az animációs...”, 33.

³¹ Dimitrie C. OLLĂNESCU, *Teatrul la români* (București: Editura Eminescu, 1981), 50.

³² Uo., 45–56.

³³ Uo., 51.

³⁴ H. H. STAHL și Constantin BRĂILOU, „Vicleiul din Târgu-Jiu”, *Sociologie românească* 1, nr. 12 (1936): 15–36, 16.

³⁵ Uo.

zsilvásárhelyi előadások a Juhász megjelenésével és énekével záródnak.³⁶

Mihail Vulpescu gyűjtését Daniel Stanciu tárgyalta részletesen *Ipostaze ale teatrului tradițional de la rit la divertisment (A tradicionális színház megjelenési formái a rítustól a szórakozásig)* című könyvében. Az itt közreadott bábok játéka a zsilvásárhelyiekhez képest több momentumból szerveződik, és számos hasonlóságot mutat a Teodorescu által publikált változattal.³⁷ A román vásári bábjáték a bábok játékáról, később a vallási jellegű bábjátékról szakadt le és lett önálló játéknyelv. Stanciu szerint idővel ezek a változatok egyszerűsödtek, fokozatosan letisztultak a Vasilache és Mărioara előadásra.³⁸

A Heródes-játék keretei között előadott bábok játéka során, a magyar nyelvterületől eltérően, kizárólag világi témát reprezentáltak. A bábok szerkezetét illetően a kesztyűs és a marionett-technikát egyaránt használták. A román népi bábhős ezekben a játékokban is megjelent, de nem a ma ismert formájában. A magyar nyelvterületen gyűjtött bábtáncoltató betlehemezésbe is beépültek a profán elemek, viszont a román változatokhoz viszonyítva nem uralták el teljesen a játékot.³⁹

A Vasilache- és a Karagöz-játékok kapcsolata

Fentebb szóba került, hogy G. Dem. Teodorescu változatában a „függönnyel vagy anélkül” kifejezés szerepel, amelyhez a szerző nem fűzött megjegyzést. Szacs vay Éva a *Bábos betlehemes játékok Kelet-Közép-Európában* című írásában feltételezi, hogy ez a dialógus

az „árnyjátékból bábjátékká alakulás” lenyomata.⁴⁰ A román bábszakirodalom azonban nem ekként értelmezi, hanem a Karagöz-játék hatásának lenyomataként a Vasilache-játék hagyományban. Novák Ildikó „Az idő lenyomatai. A román népi bábjáték hőse, Vasilache” című tanulmányában röviden fel is vázolja a Karagöz-játék romániai megjelenését és a színháztörténészek értelmezését.⁴¹

E tekintetben a szakirodalom jellemzően Lazăr Șăineanu *Jocul Păpușilor și raporturile sale cu farsa Karagöz (A bábok játéka és kapcsolata a Karagöz-játékkal)*⁴² című tanulmányára hivatkozik, amelynek szerzője a bábok játéka és a Karagöz-játék kapcsolatát, több példával alátámasztva, 1900-ban megjelent könyvében is kifejtette.⁴³ Șăineanu szerint a Karagöz-játék közkedvelt és elterjedt szórakozási forma volt a fanarióták korszakában Havasalföldön valamint Moldvában. A román „caraghios”, azaz ‘vicces, nevetséges’ jelentéssel bíró kifejezés nyelvtörténeti eredetét pedig a török „Karagöz” szóból származtatja. A Heródes-játékokban megjelenő bábok játékát a Karagöz viszonylag modern adaptálásának tekintette,⁴⁴ A Pojăca és az Öregember figuráit Karagöz és Hadzsivat román megfelelőiként határozta meg.⁴⁵ A főszereplőkön kívül a játékok nyelvezetében – a dialógusok ironikussága, a jövevényszavak parodizálása, a román nyelv helytelen használ-

³⁶ Uo.

³⁷ STANCIU, *Ipostaze ale...*, 288.

³⁸ Uo., 276.

³⁹ SZACSVAY Éva, „A magyarországi bábtáncoltató betlehemezés”, in *Néprajzi Értesítő*, szerk. HOFFMANN Tamás, 57–102 (Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1978), 95.

⁴⁰ SZACSVAY Éva, „Bábos betlehemes játékok Kelet-Közép-Európában”, *Ethnographia* 96 (1985): 42–58, 51.

⁴¹ NOVÁK, „Az idő lenyomatai...”, 80–81.

⁴² LAZĂR ȘĂINEANU, „Jocul Păpușilor și raporturile sale cu farsa Karagöz”, in *Omagiu*, coord. Titu MAIORESCU, 281–287 (București: Editura Socecu, 1900).

⁴³ LAZĂR ȘĂINEANU, *Influența orientală asupra limbei și culturei române* (București: Editura Librăriei Socecu & Comp., 1900), 120–137.

⁴⁴ Uo., 120.

⁴⁵ Uo., 124.

lata, idegen szavak és kifejezések helytelen beékelése – és az előadás szatirikus jellegében mutatta ki a szoros érintkezési pontokat.⁴⁶

Viorica Dinescu turkológus a Karagöz-játékok alapján részletesen tárgyalta és kiegészítette Şăineanu megállapításait. Szerinte a török árnyjáték hatása feltételezhetően régebbi, és a Burada változatában megjelenő macska–egér-jelenetet is a török árnyjáték hatásaként értelmezi. Állítását azzal támasztja alá, hogy a régebbi török árnyjáték részei voltak olyan nonverbális jelenetek, amelyeket állatfigurákkal mutattak be.⁴⁷ A szereplők énekét, a klarinét használatát – amelyet Ollănescu említ –, és a reprezentációk vallási ünnephez való kapcsolódását is – Burada a karácsony utáni időszakot jelölte meg – török hatásként azonosítja.⁴⁸

Dinescu szerint a „függönnyel vagy anélkül” annak lenyomata, hogy a bábjátékosok a közönség kívánsága szerint alakították a játékot.⁴⁹ Şăineanutól eltérően az előadás szatirikus jellegét és nyelvhasználatát nem kizárólag török hatásnak tekinti.⁵⁰ A török hatáson kívül, Letiția Gîtză is figyelembe veszi a szász, az ukrán vertyep és a lengyel nyelvterületről érkező szopka hatását.⁵¹ A Vasilache-játéktradíció szatirikus jellemvonása viszont a vásárok világában fejlődött ki.⁵²

Vasilache mint vásári bábhős megjelenése

Horia Barbu Oprişan *Teatrul fără scenă* (A színpad nélküli színház) című könyvében rögzítette a gyerekként látott bábok játékát. A szerző Bukarestben töltötte a gyerekkorát,

⁴⁶ Uo., 121–123.

⁴⁷ Viorica DINESCU, *Teatrul de umbre turc* (Bucureşti: Editura Minerva, 1982), 169.

⁴⁸ Uo., 170–175.

⁴⁹ Uo., 172.

⁵⁰ Uo., 171.

⁵¹ GÎTZĂ, *Teatrul...*, 19–20.

⁵² Uo., 24.

és visszaemlékezése szerint a gyerekek és a felnőttek a Heródes-játék alkalmával leginkább a bábok játékát várták. Az Oprişan által látott játékban a Pojăca és a Betlehemes öregember megjelent, viszont Vasilache és Mărioara karakterét nem emelték be.⁵³

Oprişan a vásárokon fellépő és a faluról falura vándorló román népi bábjátékosokról is beszámolt. Az ő repertoárjukon szerepelt a Vasilache és Mărioara előadás, amelynek szereplőit úgy definiálta, mint két népi alakot, akik jeleneteikben a hétköznapi ember életét mutatták be. Az előadás során többnyire Vasilache és Mărioara feje látszott, a testükből nagyon keveset láthattak a nézők. A bábokat fából faragták, az arc kialakításánál a festett és erőszakos vonások domináltak. A Vasilache-bábnak viszonylag nagy és görbe orra volt, kék ruhát, valamint a fején piros, bojtos sapkát viselt. A Mărioara bábról kevesebb információt közölt, eszerint általában a fején piros, virágos kendőt, ritkábban tarka fejedőt viselt. A szerző leírásából egy kezdetleges paraván képe rajzolódik ki előttünk: a népi bábjátékosok két szögre kifeszített vászon mögött játszottak. Oprişan egy szövegtöredéket is közreadott, nem pontosítva, hogy kinek az előadása alapján, ebben Vasilache és Mărioara még nem házasok. Vasilache szeretné elvenni Mărioarat, aki pontosan megfogalmazza, hogy mire van szüksége egy asszonynak: szép házra és gazdagságra.⁵⁴ (KÉP B)

Letiția Gîtză az egyszerű paraván-szerkezetet a bábosok mobilitásával hozta összefüggésbe. A rendőrség folyamatosan figyelte a tevékenységüket, állandó készségben éltek, mindig készen kellett álljanak a gyors menekülésre. Gîtză szerint a bábosok megjelenésére a vásárokon a kereskedelem fejlődése is hatást gyakorolt,⁵⁵ ám a ro-

⁵³ Horia BARBU OPRİŞAN, *Teatrul fără scenă* (Bucureşti: Editura Meridiane, 1981), 58.

⁵⁴ Uo., 150–152.

⁵⁵ GÎTZĂ, *Teatrul...*, 25.

mán bábtörténeti kutatások jelenlegi állása alapján nem találunk arra vonatkozó információkat, hogy a bábok játéka mikor lett önálló játékforma. Az viszont tudható, hogy a román vásári bábjátékos mesterség apáról fiúra szállt, a szövegek színhagyomány útján maradtak fenn.⁵⁶ A 19. századi népi bábjátékosok közé sorolják a már említett Vasile Drăgant és partnerét, Ilie Păpușarul, továbbá Constantin Alexandrut, aki Oprea Oprescuval közösen Bukarest külvárosában tartott előadásokat. Egyaránt a század közepén tevékenykedett Iordan Anton és Nicolai Manole, a játékok főhőse még a Pojăca volt. Hangan Ioan, Roman Nae és Șerban Mușat szintén a 19. századi bábjátékosok közé tartoztak.⁵⁷

A 20. század elején tevékenykedő népi bábjátékosokról sem rendelkezünk több információval; a legjobbnak Constantin Puntet és tanítványait,⁵⁸ illetve a magyar nemzetiségű Szabó Istvánt tartották,⁵⁹ de róla nem rendelkezünk bővebb ismeretekkel. Constantin Punte Vrancea megyéből származott, és több népi bábjátékos mestereként tartják számon. A Bukarestben, 1958. májusában rendezett első Nemzetközi Bábfesztiválon, is fellépett, többek között Dobre Cercel mellett, akiről azt feltételezik, hogy II. Károly román király bábjátékosa volt.⁶⁰

A professzionális népi bábjátékosok tevékenysége szezonális jellegű volt, tavasztól ősziig, vásárról vásárra vándoroltak szekéren. A bukarestiek a nyugati állomás környékén telepedtek le, mások a vásárokon kívül falusi turnékat tartottak, elsődlegesen a téli ünnepkör idején, és leggyakrabban Moldvában. A népi bábjátékosok a vásárokon és a falusi turnékon adták elő műsorukat az 1970-es évekig, amikor is a számuk csökkenni kezdett.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ PEPINO, coord., „Personalități”.

⁵⁸ C. Borțea, Ilie Dobre és Ioniță Gheorghe. GÎTZĂ, *Teatrul...*, 25.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ PEPINO, coord., „Personalități”.

Az idősebb bábjátékosok ekkor már nem tudták továbbadni mesterségüket a következő generációnak.⁶¹

Mihai Crișan a népi bábjátékosok számára 1974-ben rendezett egy emlékezetes fesztivált a bukaresti Falumúzeumban, amelyről Ioana Mărgineanu a *Teatrul (Színház)* folyóiratban „Jocuri populare cu păpuși la Muzeul Satului” (Népi bábos játékok a Falumúzeumban) címmel publikált összefoglalót. E szerint a következő népi bábjátékosok vettek részt a találkozón: Ion Borțea (Bukarest), Gigi Mocanu (Bukarest), Gheorghe Evghenie (Moldva), Stancion Domnosie (Baucăr, Krassó-Szörény megye), Pelian Mihai és Pelian Suzana (Felsőszállás-patak, Hunyad megye), Ion és Florica Ciubotaru (Karácsonkő), Rudi Nesvadba (Páskán, Jász megye).⁶²

A beszámoló szerint a népi bábjátékosok klasszikus Vasilache és Mărioara-játékot adtak elő, mindegyik népi bábjátékot másfajta előadásmód jellemzett. A változatosság ellenére a produkciók naiv bája, nyílt megszólalása, egyszerű és természetes humora a népi bábjáték egységét reprezentálta. A fesztivál Ion Borțea tradicionálisabb előadásával kezdődött, és a fiatalabb generációhoz tartozó Gigi Mocanu modernebb irányzatot felmutató játékával záródott. Az egyetlen női népi bábjátékos, Florica Ciubotaru sem hiányzott a fesztiválról, akinek férje, Ion Ciubotaru szintén fellépett egy általa készített, ötletes szerkezettel, amelyben rudas bábjait táncoltatta, s megjelent köztük az afrikai tánc is. Saját készítésű dudát használt az előadásához Stancion Domnosie is, kis méretű bábjai pedig ritmikusan táncoltak a zenére. Pelian Mihai a „hârzob” nevezetű bábos ládát használta játéktérnek, és a lánya mozgatta a bábokat, a Spreh szerepét az apa

⁶¹ PEPINO, coord., *Teatrul...*, 13.

⁶² Ioana MĂRGINEANU, „Jocuri populare cu păpuși la Muzeul Satului”, *Teatrul* 19, nr. 11 (1974): 80–83.

töltötte be. Gheorghe Evghenie,⁶³ az utolsó mohikánok egyike, sokoldalú művészetével szórakoztatta a nézőközönséget. A hasbeszélő Rudi Nesvadba Gogu nevű mechanikus óriásbábjával lépett fel.⁶⁴

Gheorghe Evgheniet Iosif Herțea zeneszerző és folklórkutató fedezte fel, az ő közbenjárásának köszönhetően vendégszerepelt Bukarestben, 1974. februárjában. A műsort Vasilache és Mărioara-előadással kezdte, majd több rögtönzésre épülő, szatirikus jelenetet mutatott be, amelyeknek témáit a hétköznapi élet képezte, lezárásukként pedig mindig megfogalmazta a morált. Gheorghe Evghenie papíron Németvásárban (Târgu Neamț) élt, viszont állandó jelleggel úton volt. Az általa játszott jeleneteket soha nem írta le.⁶⁵

Öt évvel később Ioana Mărgineanu újra tudósított egy népi bábjátékos találkozóról, amelyet ismét a Falumúzeumban tartottak meg.⁶⁶ Ezen a találkozón az 1974-ben szervezett fesztiválon részt vevő népi bábjátékosok közül Ion és Florica Ciubotaru, Gheorghe Mocanu⁶⁷ és Ion Borțea lépett fel. A lista kiegészült még Ion Bari népi játékosal, aki ekkor már 75 éves volt.

A karácsonkői Ion Ciobotaru, akit Sascău utódjának tartottak,⁶⁸ már harminchat éve járta a vásárokat, búcsúkat és kultúrotthonokat. Előadásában Vasilache, Mărioara, a Pap (Popa) és az Ördög (Diavolul) szerepelt, zenés és táncos elemekkel gazdagítva adta elő a műsorát. Felesége, Florica Ciubotaru

ezen a találkozón egy pantomim jellegű előadást mutatott be mechanikus bábokkal. Az előadásában a hagyományos román népi figurák szerepeltek benne: Vőlegény és Menyasszony, a násznép, a Kaluserek (călușarii),⁶⁹ a Medvetáncoltató és a Medve.⁷⁰ A román bábszakirodalom Florica Ciubotarut az egyetlen női népi bábjátékosként tartja számon, aki az előadásaihoz pivettát is használt.⁷¹ A beszámoló alapján nem tudjuk rekonstruálni, hogy szöveggel vagy szöveg nélkül játszott. Az 1974-ben rendezett fesztiválon Vasilache és Mărioara-előadással lépett fel, a férfi előadókhoz viszonyítva líraibb, gyengédebb hangvétellű előadásmódot képviselt.⁷²

Ioana Mărgineanu szerint Ion Bari prahovai változata kidolgozottabb előadás volt, az ismert szereplők mellé beemelte a Lovat (Calul) és a Lókupecet (Geambașul) is. Előadásába az erotikus – Vasilache és Mărioara heves csókolózása – és a horrorisztikus jelenetek – a Pap tánca az üres koporsóval – is beépültek.⁷³

Ion Bari édesapja, akitől a mesterséget tanulta, Niță Luca Bori⁷⁴ népi bábjátékos volt, Vasilache és Mărioara-játékok mellett akrobata- és állatszámokat is előadott. Sajnos nem tudjuk rekonstruálni, hogy mikortól kezdett játszani.⁷⁵ Ion Barit Gheorghe Mocanu mesterének tartják,⁷⁶ és az 1979-ben szerve-

⁶³ Más néven: Ghiță, artistul din lume / Ghită, művész a nagyvilágból.

⁶⁴ MĂRGINEANU, „Jocuri...”, 80–83.

⁶⁵ Mihai DIMIU, „Ghită – artist din lume”, *Teatrul* 19, nr. 3 (1974): 39–40.

⁶⁶ Ioana MĂRGINEANU, „Jocuri tradiționale de păpuși”, *Teatrul* 24, nr. 6 (1979): 19–20.

⁶⁷ Más néven: Gigi Mocanu.

⁶⁸ Feltételezhető, hogy Sascău Nicolaera (?–1977) utaltak, akit népi bábjátékosként tartottak számon. PEPINO, coord., „Personalități”.

⁶⁹ A kaluser egy román népi tánc, amelyet a kaluserek Pünkösöd ünnepén táncolnak. A kaluserek csoportban táncoló, nőtlen, ünnepi öltözetet viselő férfiak. DOMOKOS Pál Péter, „Magyar moreszka”, *Táncművészet* 5, 6. sz. (1955): 265–269, 265.

⁷⁰ MĂRGINEANU, „Jocuri tradiționale...”, 20.

⁷¹ PEPINO, coord., „Personalități”.

⁷² MĂRGINEANU, „Jocuri...”, 83.

⁷³ Uo., 20.

⁷⁴ Niță Luca Bori (1864–1936). PEPINO, coord., „Personalități”.

⁷⁵ MĂRGINEANU, „Jocuri tradiționale...”, 20.

⁷⁶ PEPINO, coord., „Personalități”.

zett találkozón Mocanu előadásában Bari játszotta a Spreh szereplőt. Mocanu Mărioara-figurája „édesebb” volt, Vasilachét viszont a piros öltözte még ördögibbé tette. A negyedik variáció Ion Borțea előadásában került bemutatásra, ebben Mărioara török, és a darab kiemelte a házassági konfliktusokat.⁷⁷ Borțea az 1960–70-es években az egyik legelismertebb román népi bábjátékos volt. Mihai Crișannal közösen 1979-ben részt vettek a Belgiumban megrendezett UNIMA Fesztiválon, ahol Vasilache és Mărioara-játékot mutattak be.⁷⁸

Ion Borțea édesapja, Alexandru Borțea is népi bábjátékos volt. Ion Borțea elmondása szerint édesapjának tizenhat gyereke volt, így tavasszal két szekéren indult a család turnérra. A karakterről megjegyezte, hogy több mint száz éve jelenhetett meg, és a szöveg szájhagyomány útján terjedt. Vasilache-bábjá piros öltözetet, kék köpenyt és hosszú sapkát viselt. Mărioara virágos kendőt, fülbevalót és diadémot hordott. Mindkét báb arca „mindig” piros színűre volt festve. A játék során pivettát (aparát) használt, ami ötven év után sem jelentett számára nehézséget, mert a „részévé vált”. Ion Borțea külön megkérte az újságírókat, hogy emelje ki, a „szezon” alatt napi harminc előadást tartott.⁷⁹

Daniel Stanciu szerint a népi bábjátékosok gátlástalan humora is hozzájárult az előadások tiltásához, a bábszínház tradicionális formáinak negatív megítéléséhez. Gheorghe Evgheniet is ilyen humor jellemezte, emiatt a hatóság egy ízben letartóztatta, végül Mihai Crișan közbenjárására elengedték. (A könyv nem pontosítja, hogy mikor és hol történt az incidens.) A gátlástalan humor mel-

lett a szereplők verekedési kedve szintén komoly ellenérzést váltott ki a társadalomból.⁸⁰

Az intézményes bábjátékszáz kialakulása után megkísérelték felpezsdíteni a népi bábjátékszáz. Tudor Arghezi kezdeményezésére 1960-ban létrehoztak egy bizottságot, amely a népi bábjáték megőrzését tűzte ki célul. A bizottság rövid ideig működött, munkája számottevő fejleményeket nem eredményezett. Mihai Crișan mellett többen próbálták rekonstruálni a népi bábjáték-tradíciót, így Daniel Stanciu, Paul Ionescu, Liviu Berehoi. Stanciu meglátása szerint viszont nem volt olyan bábjátékos, aki kizárólag a hagyomány megőrzésével foglalkozott volna.⁸¹

A román népi bábhős alakulástörténetét tanulmányozva konstatáljuk, hogy a játék-tradíció generációról generációra öröklődött, és a szöveget nem rögzítették. A kutatások jelenlegi állása szerint nincsenek adataink arról, hogy a népi bábjátékosoknak lett volna állandó játékterük, és a tevékenységükről is csak szórványos adatok és tárgyi emlékek őrződtek meg. Nehezen rekonstruálható az előadás autentikus, általuk játszott formája. A magyar vásári bábos tradíciótól markáns eltérés, hogy a román népi bábjátékosok a kommunizmus időszakában is játszottak.

A román bábszakirodalomban referenciapontként egy olyan Vasilache és Mărioara-szöveggönyvtörödéket használnak, amely magába sűríti az előadás narratív sémáját. A lejegyzés Mihai Crișanhoz köthető, és Daniel Stanciu publikálta *Ipostaze ale teatrului tradițional de la rit la divertisment (A tradicionális színház megjelenési formái a rítustól a szórakozásig)* című könyvében. A szerző többször hangsúlyozza Mihai Crișan meghatározó szerepét a népi bábjáték-hagyományok ápolásában.⁸² Ez a szöveggönyv azonban feltételezhetően a kommunizmus alatt

⁷⁷ MĂRGINEANU, „Jocuri tradiționale...”, 20.

⁷⁸ Mihai CRIȘAN, „Păpușarii români la Festivalul UNIMA din Belgia”, *Teatrul* 24, nr. 9 (1979): 93–94.

⁷⁹ Dan BIRLĂDEANU, „Vasilache și Mărioara”, *Flacăra* 27, nr. 30 (1978): 14.

⁸⁰ STANCIU, *Ipostaze ale...*, 55.

⁸¹ Uo.

⁸² Uo., 257.

tevékenykedő népi bábjátékos játéktílusát rögzítette.

Első olvasatra szembetűnő, hogy a tradicionális Vasilache és Mărioara- valamint az angol Punch & Judy-játék számos közös vonással rendelkezik. Punchhoz hasonlóan Vasilache szintén nős, és a házassága problémáktól terhes. A felesége bemutatásánál, csakúgy, mint Punch, dicséri a szépségét. Lényeges eltérés azonban, hogy Vasilachénak és Mărioaranak nincs gyereke, és a közöttük lévő házassági konfliktus alapja, hogy Mărioara nem engedelmeskedik a férjének. A játékba a házastársi nehézségek, a férfi-nő kapcsolat más rétegét emelték be. Ezáltal más családi modellt reprezentálnak: Vasilache a tekintélyelvű házasság híve, ahol a feleség szerepe a férj kiszolgálása és a házimunka elvégzése. Nehezen tolerálja, hogy a felesége nem követi az utasításait. Ezt konkrétan meg is fogalmazza, hiszen mégis csak ő az úr a házban. Mărioara nyíltan kigúnyolja és seprűvel védekezik a férj ütése ellen, de a jelenet a halálával végződik. Vasilache kegyetlenségében, a típusfigurák ábrázolásában is domináns a két népi bábhős közötti hasonlóság. A román vásári bábjátékban azonban a krokodil nem jelenik meg.

*Vasilache és Mărioara-előadások
a rendszerváltás után*

A kommunizmus idején Vasilache karakterét megpróbálták beemelni az új színházi közegbe, viszont ez az értelmezési lehetőség nem vált irányadóvá. A bábszínházi adaptáció mellett népi bábjátékosok is játszottak Vasilache és Mărioara-előadást. Az utolsó népi bábjátékos halálával az előadás tradicionális vonala megszakadt, a játék autentikus formájában nem hagyományozódott át a következő generációra. Vasilache karakterének bábszínházi jelentősége is csökkent, de néhány bábszínész egyéni műsorában és alkalmanként a bábszínházak műsorán is felbukkan. A következőkben néhány Vasilache

és Mărioara-előadáson keresztül megvizsgáljuk a dramaturgiai elhajlásokat, a játéktér kialakítását és a paraván használatának sajátosságait, illetve a bábok attribútumait.

A bábszínészek közül Paul Ionescu, a bukaresti Țăndărică Bábszínház tagja a 2000-es években játszott Vasilache előadást. A játékteret egy rögtönzött paraván képezte, az előadást nem konvencionális bábszínházi térben játszotta. A rögtönzött paraván nem takarja a bábost, a mozgató nyílt színen történik, a báb és a mozgató kapcsolata a nézőközönség előtt bontakozik ki. A bábok mozgása során a bábos a bábszínepadi teret kiszélesíti, időnként teljesen mellőzve a paravánt, a bábbal közösen vagy esetenként egyedül a paraván előtti térben játszik. A bábszínepadi tér nemcsak a paraván és a közvetítés helyszíne, hanem a bábmozgató és a színészi játék terévé szélesedik.

A bábok megalkotásánál követi a tradicionális vonalat: Vasilache vásári kesztyűs báb, az öltözékében a piros és a kék szín dominál. Mărioara szintén kesztyűs figura, és román népviseletben jelenik meg, a fején fekete kendővel. Paul Ionescu a hagyományos Vasilache-játékból átemeli a karakter legfontosabb jellemzőit és az ismert típusfigurákat, emellett új szereplőkkel bővíti az előadást. A bábos közvetlen megjelenésével, kiszólásaival megőrzi a Spreh szerepkörét és a Punch-játékból ismert, nem egyenrangú, komplex kapcsolatrendszer a mozgató és mozgató között. Vasilache a mozgatójával szemben a dominanciáját érzékelteti, azt a képzetet erősítve, hogy kettejük viszonyában ő az irányító. A végén a bábos szembesíti a főhőst a tetteivel, és Vasilache minden cselekedetét igazolja. Lezárásként azonban a mozgató bocsánatot kér a közönségtől.

Az előadás az Arab, a Cigány, a Pap, a Csendőr, a Szomszéd szereplők segítségével reflektál a társadalmi problémákra. A szexuális utalások visszafogottabbak, mint a társadalmi problémák szatirikus ábrázolása. A Halál és az Ördög megölésével Vasilache

visszakapja a pokoltól Mărioarat. A *Punch és Judy* előadástól eltérően a kortárs román vásári bábjátékban a feleség halála nem minden esetben törvényszerű, és nem is tekinthető mindig végleges állapotnak.

Vasilache számonkérésének a motívuma – Vasilache, mint aki bűneitől váltja meg a világot – a nagyszzebeni Gong Bábszínház előadásában is felfedezhető. Szebenben a rendszerváltás utáni években mutatták be a *Mărioara és Vasilache* szabadtéri előadását Dan Hândoreanu rendezésében,⁸³ ahol a vásári kesztyűs bábelőadások játékterét, a tradicionális paravánt használták. **(KÉP C)** A figurák megalkotásában az utolsó román vásári bábjátékos, Gheorghe Mocanu bábjait tekintették modellnek, és a bábokat karakteres arcúval látták el. Ionescu Vasilache-figurájától eltérően a báb mérete nagyobb, az arc kidolgozása részletekben gazdag. Vasilache groteszk orrát megtartották, viszont a mosolya szelídséget sugall.

Az előadás során az alaptörténetet dolgozták fel, még ha a rendező beszámolója szerint nem is értették, hogy Vasilache miért öli meg Mărioarát. Vasilache persze itt nem csak a feleségét öli meg, hanem a Papot, a Nagy ördögöt és végül a Halált is, csak a Legkisebb ördögöt kíméli meg. Az előadás végén a bábosok kiléptek a paraván mögül, lementek a nézőtérre és tovább adták a jó hírt, hogy Vasilache megölte a halált és örökké élhetünk. (Szintén Dan Hândoreanu rendezésében, 2007-ben került bemutatásra

a *Vasilache-trilógia* című előadás,⁸⁴ amelynek egyik jelenetébe emelték be Vasilache karakterét, vádlottként egy bírósági tárgyaláson. A következő vádpontokkal gyanúsították: megölte Mărioarát, megölte a Halált, megfosztotta papságától a Papot, és pokolba küldte az Ördögöt. A bíróság végül örök fiatalságra és halál nélküli életre ítélte Vasilachét, mert ahogy a védőbeszédben is elhangzott, a cselekedeteivel az emberiséget mentette meg.) Dan Hândoreanu első rendezése követte a narratív sémát, ennek ellenére megfigyelhetők a dramaturgiai elhajlások. A Spreh szereplőt, Vasilache és Mărioara táncos bemutatkozását, a konfliktus kiváltó okát és a Lókupec jelenetét nem építette be az előadásba. A tradicionális előadástól eltérően az élő szereplők megjelenése és a típusfigurák ábrázolása is árnyaltabb.

A kolozsvári Puck Bábszínházban bemutatott *Vasilache și Mărioara în vremea lor* (*Vasilache és Mărioara a saját korukban*) című előadásban erősebb dramaturgiai elhajlásokkal találkozunk.⁸⁵ Ezt konvencionális bábszínházi térben mutatták be, a színpadkép megalkotásánál a paraván került a középpontba, ezt egészítette ki néhány elem: egy feldíszített bicikli és a zenész hangszerei. A paraván gondosan, apró részletekig kidolgozott, a zártságát különböző nyílásokkal oldották fel. A képmutogatás hagyományát is beemelték, ugyanis az előadás néhány képe

⁸³ Az előadás címe: *Mărioara și Vasilache*. A bemutató dátuma: 1993. szeptember 10. A bemutató helyszíne: szabadtéri előadás, nagyszzebeni kis tér. Rendező, dramaturg: Dan Hândoreanu. Bábtervező: Dan Frățiciu. Bábkészítő: Sorina Chira. Jelmeztervező: Adrian Nistor. Zene, hanghatások: Dan Caras. Bábszínészek: Daniela Neculescu, Melania Boar, Angela Pásky, Major Jenő és Dan Hândoreanu.

⁸⁴ Az előadás címe: *Trilogia Vasilache* (*Vasilache trilógia*). A bemutató dátuma: 2007. Rendező és dramaturg: Dan Hândoreanu. A bemutató helyszíne: Gong Bábszínház, Nagyszében.

⁸⁵ Az előadás címe: *Vasilache și Mărioara în vremea lor* (*Vasilache és Mărioara a saját korukban*). A bemutató dátuma: 2002. Rendező: Varga Ibolya. A bemutató helyszíne: Puck Bábszínház, román tagozat, Kolozsvár. Dízlettervező: Epaminonda Tiotiu. Zene: Csortán Márton. Színészek: Ramona Atănăsoaie, György László, Andra Ștefan.

látható volt a paravánon: Vasilache és Mărioara verekedése síkbábok használatával, továbbá a Vasilache és a Lókupec, illetve a Vasilache és a Halál küzdelmét ábrázoló illusztrációk.

Az előadás bábszereplői követik a darab tradicionális vonalát: Vasilache, Mărioara, a Csendőr, az Ördög, a Lókupec, a Halál, a ló és a Spreh. Vasilache arcélei tompábbak, az öltözékében a piros színt megtartották, a feleség viseletében viszont nem a népi öltözetet követték. A vásári kesztyűs játéktól eltérően a szereplők száma bővült, a bábos mellett két élő szereplő is megjelent. A Spreh élő női szereplő, aki kapcsolatot tart a bábokkal és a nézőkkel. A zenész biztosítja az élő zenei aláfestést. Az előadás érdekessége, hogy a Vasilachét mozgató bábos a magyar tagozat játékos.

Az előadás dramaturgiája Mihai Crișan szövegtörredékén alapszik, ám a cselekményt megváltoztatták: itt Vasilache már nem öli meg a feleségét, a közöttük lévő házassági konfliktus szójátékká tompul.

Merészebb elhajlásokkal találkozunk a Tony Bulandra Színházban bemutatott *Vasilache și Mărioara* előadásban,⁸⁶ amelyhez nem a klasszikus vásári paravánt és bábokat használják. A színpadkép az utazás motívuma köré épül, az előadásban Vasilache és Mărioara közösen indulnak vándorútra, természetesen a béketeremtő bottal. Útjuk során találkoznak a Törökkel, az Ördöggel, az Istennel, Elvis Presleyvel és a Halállal. Az Isten, mert kiállták a próbatételt, gyermekkel ajándékozta meg a házaspárt, és megmenti őket a Haláltól. Vasilache és Mărioara házassága

⁸⁶ Az előadás címe: *Vasilache și Mărioara* (*Vasilache és Mărioara*). A bemutató dátuma: 2014. szeptember 25. Rendező: Constantinescu Ionuț. A bemutató helyszíne: Tony Bulandra Színház, Târgoviște. Dramaturg: Constantinescu Ionuț. Világítás, zene: Enache Andrei. Szereposztás: Trifan Robert, Cosmin Cosma, Cristina Dumitru.

már nem feszültségtől terhes, és a főhős korlátlan verekedő kedvét, vitalitását sem tartották meg. A meglett, kicsit megfáradt embert testesíti meg, és ez az életérzés átjárja az előadás teljes időtartamát. **(KÉP D)**

A Daniel Stanciu által rendezett *Vasilache, Mărioara și invitații* (*Vasilache, Mărioara és vendégeik*) című előadásba a tradicionális Vasilache és Mărioara-történetet beemelték ugyan, de a feleség halála itt sem tekinthető végleges és visszafordíthatatlan létállapotnak.⁸⁷

A rendező nemcsak elméleti szakemberként foglalkozott a tradicionális bábszínház megjelenési formáival, több alkalommal is színpadra állította Vasilache és Mărioara történetét. Második galaci rendezése során Daniel Stanciu az alaptörténetet új szereplőkkel, digitális elemekkel bővíti, és az élőszerzőkkel előadott jelenetek nagyobb hangsúlyt kapnak. A színpadkép megalkotásával is ezt nyomatékosítja: a klasszikus vásári paraván a színpad bal oldalán látható, és nincs végig a színen. A színpadon sorra jelennek meg az élőszerzők marionett bábokkal a kezükben, hogy megidézzék a vásárokat, búcsúk színes, a digitális grafikával kiegészülve esetenként inkább kaotikus kavalkádját.

Vasilache a vásári előadásába előadóművészeket invitál a világ minden tájáról: cirkuszi alakokat, énekeseket, állatszeliidítőket, kígyóbűvölőt. Vasilache és Mărioara táncosénekes bemutatója után következnek a vendégek. Az előadás utolsó felében a paraván síkján megelevenedik Vasilache és Mărioara története. Vasilache éhes lesz, Mărioara nem

⁸⁷ Az előadás címe: *Vasilache, Mărioara și invitații* (*Vasilache, Mărioara és vendégeik*). A bemutató dátuma: 2014. szeptember 7. Rendező: Stanciu Daniel. A bemutató helyszíne: Gulliver Bábszínház, Galac. Dízlettervező: Drăgulescu Daniela. Zene: Drăga Jou-Jou. Digitális grafika: Stănescu Nicu. Szereposztás: Ariton Adina, Geru Gina, Marin Elena, Sterian Marian, Șisu Eduard, Ajder Vlad.

akar főzni, összeverekednek, és a főhős megöli a feleségét. Vasilache hívja a Papot, hogy temessék el a feleségét, a szertartás közben elejtik a koporsót, Mărioara kiesik. Vasilache mérgében elveri a Papot, majd megjelenik a Halál. Vasilache legyőzi a Halált is, visszajön Mărioara, és a főhős bocsánatot kér a feleségétől.

Összegzés

A magyar vásári tradícióval összehasonlítva a román bábszínházakban a hagyomány rugalmasabb keretként szolgál. A magyar vásári bábtradíciók a Korngut-Kemény családnak köszönhetően egységesebbek, letisztultabbak, több referenciapontot nyújtanak az alkotóknak. A kortárs Vitéz László-darabok is jellemzően az *Elásott kincs*, az *Elátkozott malom* és a *Vitéz László csodaládája* előadásaira épülnek. A román előadásokban Vasilache figurájának külső attribútumai eltérőek, a hatalmas orron kívül kevés jellemző vizuális jegy rögzült.

Az előadások során általában vásári paravánt használnak, és az egyéni játékban megfigyelhető a paraván mint játéktér újradefiniálása. A vásári paraván mellett a bábszínházi paravánt is alkalmazzák, a târgoviștei előadásban ezt népi szöttesekkel díszítették. A népi elemek jellemzően beépülnek a *Vasilache és Mărioara*-előadások vizuális nyelvezetébe és zenei anyagába, valamint a bábosok is gyakran viselnek román népi öltözetet. Az előadás szereplőinek száma minden vizsgált esetben kibővült, a tradicionális vonal egyre halványult, Vasilache és Mărioara azonban élő vagy bábszereplőkkel kiegészülve mégsem merült a feledés homályába.

Bibliográfia

BIRLĂDEANU, Dan. „Vasilache și Mărioara”. *Flacăra* 27, nr. 30. (1978): 14.

BONCZIDAI Dezső. „Méröldkövek a Vitéz László-bábfigura alakulástörténetében”. *Theatron* 15, 3. sz. (2021): 102–116.

BURADA, T., Teodor. *Istoria Teatrului în Moldova*. Iași: Editura Minerva, 1915.

CIOBOTARU, Anca, Doina. *Personaje, cupluri și povești...cu sfori*. Iași: Artes, 2009.

CIOBOTARU, Anca, Doina. „Az animációs színház – mágia és művészet között”. Fordította NOVÁK Ildikó, *Art Limes* 18, 1. sz. (2015): 31–35.

CRIȘAN, Mihai. „Păpușarii români la Festivalul UNIMA din Belgia”. *Teatrul* 24, nr. 9. (1979): 93–94.

DOMOKOS Pál Péter. „Magyar moreszka”. *Táncművészet* 5, 6. sz. (1955): 265–269.

DIMIU, Mihai. „Ghită – artist din lume”. *Teatrul* 19, nr. 3. (1974): 39–40.

DINESCU, Viorica. *Teatrul de umbre turc*. București: Editura Minerva, 1982.

GÎTZĂ, Letiția. *Teatrul de păpuși românesc*. București: Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, 1963.

MĂRGINEANU, Ioana. „Jocuri populare cu păpuși la Muzeul Satului”. *Teatrul* 19, nr. 11. (1974): 80–83.

MĂRGINEANU, Ioana. „Jocuri tradiționale de păpuși”. *Teatrul* 24, nr. 6. (1979): 19–20.

NOVÁK Ildikó. „Az idő lenyomatai. A román népi bábjáték hőse, Vasilache”. *Art Limes* 17, 2. sz. (2014): 79–95.

OLLĂNESCU, C., Dimitrie. *Teatrul la români*. București: Editura Eminescu, 1981.

OPRIȘAN, BARBU, Horia. *Teatrul fără scenă*. București: Editura Meridiane, 1981.

ȘĂINEANU, Lazăr. „Jocul Păpușilor și raporturile sale cu farsa Karagöz”. In *Omagiu*, coordonator Titu MAIORESCU, 281–287. București: Editura Socecu, 1900.

ȘĂINEANU, Lazăr. *Influența orientală asupra limbei și culturai române*. București: Editura Librăriei Socecu & Comp., 1900.

STANCIU, Daniel. *Ipostaze ale teatrului tradițional de la rit la divertisment*. București: UNACT PRESS, 2007.

STAHL, H. H. și BRĂILOU, Constantin. „Vicleiul din Târgu-Jiu”. *Sociologie românească* 1, nr. 12. (1936), 15–36.

SZACSVAY Éva. „A magyarországi bábtáncoltató betlehemezés”. In *Néprajzi Értesítő*, szerkesztette HOFFMANN Tamás, 57–102. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1978.

SZACSVAY Éva. „Bábos betlehemes játékok Kelet-Közép-Európában”. *Ethnographia* 96 (1985): 42–58.

PEPINO, Cristian, coordonator. *Teatrul de Animație în România*. București: Teatrul de Animație Țândărică, 2018.

PEPINO, Cristian, coordonator. „Personalități”, *Dicționarul teatrului de animație, păpuși și marionete din România*. Hozzáférés: 2020.11.15.

<https://www.teatrultandarica.ro/personalitati-c/>

TEODORESCU, DEM., Gheorghe. *Poesii populare române*. București: Tipografia Modern Gregorie Luis, 1885.

KÉP A Bábos láda, BURADA, T., Teodor. *Istoria Teatrului în Moldova*. Iași: Editura Minerva, 1915. 34.

KÉP B Vasilache és Mărioara, OPRÎȘAN, BARBU, Horia. *Teatrul fără scenă*. București: Editura Meridiane, 1981.

KÉP C Vasilache, Dan Hândoreanu, magántulajdon

Kép D Vasilache és Mărioara, Tony Bulandra Színház archívuma